

Kenardaki Gündelik Hayat: Henri Lefebvre'in Gözünden Ayhan Geçgin

Murat Can Kabagöz*

Öz

Ayhan Geçgin, romanlarında başkasının hayatını yaşadığını hisseden insanları anlatır. Bu insanlar yaşadıkları hayattan bir şekilde kaçarlardı. Ama kaçtıkları aslında Henri Lefebvre'in tarif ettiği kent yaşamı ve gündelik hayattır. Karakterlerin neden kaçtığını anlayabilmek için hayatları, gündelik hayatları ve yaşadıkları kent incelenmelidir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Lefebvre'in modern kent ve gündelik hayat teorilerini Geçgin'in romanlarıyla birlikte okuyarak karakterlerin neden kaçtıklarını anlamak ve Türkiye'de, 1980 sonrasında şekillenen gündelik hayatın eleştirisini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayhan Geçgin, Henri Lefebvre, gündelik hayat, kent, göç

* Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi. muratcankabagoz@gmail.com
Makalenin gönderim tarihi: 30 Ekim 2017. Makalenin kabul tarihi: 31 Aralık 2017.

Daily Life on the Edge: Reading Ayhan Geçgin through the Eyes of Henri Lefebvre

Abstract

Ayhan Geçgin, in his novels, writes about people who feel they are living someone else's life. The main characters of the novels, somehow, escape from the life they live in. However, in fact, what they escape from is the city life and the daily life as described by Henri Lefebvre. To understand the reason of the escapes of the characters, this paper will examine the characters' lives, their daily lives, and the city they live in. Therefore, the main goal of this study is to formulate a criticism of the daily life in Turkey after 1980 by reading Geçgin's novels via Lefebvre's theories of the modern city and daily life.

Key Words: Ayhan Geçgin, Henri Lefebvre, daily life, city, immigration

Giriş

Ayhan Geçgin'in ilk romanı *Kenarda'nın* (2003) kahramanı, üniversiteyi bitirip memlekete, ailesinin yanına dönen bir gençtir. Genç adam hâlimden memnun değildir ama hayatını değiştirecek bir girişimde bulunmak yerine umutsuzca aylıklık eder, çevresiyle arasına bir mesafe koyarak olan biteni anlamaya çalışır. İkinci roman *Gençlik Düşü*'nde (2006) hiçbir işte dikiş tutturamamış Fikret Ali Koçerçi'nin eski güzel günlerden anıları dererek bir roman yazmaya çalışması anlatılır. *Son Adım*'da (2011), babadan kalma evinde üvey babaannesiyle birlikte yaşayıp sağda solda vasıfsız işçilik yaparak geçinen Ali İhsan'ın önce komşusu Kader'le birlikte yatak odasına, sonra da tek başına akrabalarının yanına, taşraya sığınmaya çalışmasını okuruz. Son roman *Uzun Yürüyüş* (2015) ise annesiyle yaşayan Ali İhsan gibi bir adamın evi ve şehri terk ederek doğada, tek başına ve sadece fiziksel varlığını sürdürmek amacıyla yaşamaya çalışmasının hikâyesidir.

Şehir dokusu ve bu dokunun ürünü insan ilişkileri, dört romanın da fonudur. Bununla beraber Ayhan Geçgin, dört romanında da,

kendi hayatlarını yaşamaktan çok uzak olduklarını düşünüp içinde buldukları şehirden ve insanlardan kaçmaya çalışanları anlatır. Karakterler, meşreplerine göre ya içlerine kapanarak ya da şehri terk ederek kaçarlar. Tabii, bir romandaki olay veya durumların şehirde cereyan etmesi, romanda şehre özgü sıkıntıların ele alınması ilginç değildir. İlginç olan, insanların kendileri için kurduğu bir yerleşim yeri ve ona özgü yaşamdan kaçmak istemeleridir. Soru her zamanki gibi basittir: Neden? Geçgin'in romanlarındaki karakterler neden şehir yaşamından kaçıyorlar?

Metin merkezli yorum ve tahlillerle cevaba ulaşmaya çalışmak, romanların teknik yapısı ve yazarın bilinçaltı hakkında fikir edinmeye yardımcı olabilir. Böylece hem olaylar, durumlar ve karakterler hem de bunların tutarlılıkları ve ikna edicilikleri hakkında yorum yapma imkânı artar. Fakat romanlarda tasvir edilen toplum ve gündelik hayat hakkında yorum yapılmaya çalışılacağı zaman edebiyat eleştirisinin sınırlarından çıkılması gerekir. Ayhan Geçgin'in romanları bu sınırların aşılması için uygundur; zira şehir zemininde yaşanan gündelik hayatın oldukça gerçekçi yansımalarını içermektedir. Bu durumda, “Geçgin romanlarındaki karakterler neden şehir yaşamından kaçıyorlar?” sorusunu “İnsanlar neden şehir yaşamından kaçmak isterler?” diye düzeltmek, cevabı da edebiyatın değil gündelik hayatın eleştirisini yaparak aramak gerekir. Artık söylenebilir ki amaç, Türkiye’de 1980 sonrası şekillenen gündelik hayatın, Ayhan Geçgin romanlarından hareketle bir eleştirisini yapabilmektir. Bu zaman aralığının seçilmesinin nedeni elbette, incelenecek romanlardaki olayların 1980’lerin ikinci yarısından 2013-15 arasına kadar uzanan bir dönemde meydana gelmesidir. Çıkarımları desteklemek içinse Henri Lefebvre’in 1947-81 arasında oluşturduğu kent ve gündelik hayat eleştirisi külliyatına başvurulacaktır. Yani yöntem Lefebvre’in teorisini, Geçgin’in somut gözlemleriyle birlikte okumaktır.

1. Teorik Çerçeve

İlerideki görüşleri anlaşılır kılmak için öncelikle Lefebvre’in kent ve gündelik hayat eleştirisi alanında kullandığı başlıca kavramlara göz atmak yerinde olur. “Gündelik hayat”; bireylerin içine doğ-

duğu normların bütünü, bayağılık, kabalık ve sürekliliktir (Lefebvre, 2015b, s. 55). Günlük pratiklerin tümünü kapsadığı için spesifik bir tanımının yapılması güç olsa da neleri içerdiğini görmek adına üç veçheye ayrılarak gözlemlenebilir: Çalışma hayatı, boş vakit ve özel hayat (Lefebvre, 2015a, s.37).

“Çalışma hayatı”, adı üstünde, iş yerinde geçirilen vakittir. Bireylerin hayatının en büyük bölümünü oluşturduğundan, onların kişiliklerinin ve gündelik hayatlarının en belirleyici veçhesi olduğu söylenebilir. “Boş vakit”, bir iş gününün ardından gelecek iş gününe hazır olabilmek için dinlenerek geçirilen vakittir. Bireyler dinlenirken iş hayatının getirdiği yorgunluk ve kaygılardan uzaklaşmak isterler. Bu nedenle boş vakit; kaygı verici, beden ve zihin yorucu uğraşları, herhangi bir üretim faaliyetini içermez (s.37-39). “Özel hayat”, “Aile yaşamı ve kültürün dışında ‘yaşanan’ anlar”ı içerir (Lefebvre, 2016b, s.137). Bireylerin sadece kendileri için ve kendi istekleriyle yaptıkları faaliyetleri kapsar. Boş vakitten farkı, üretime dönük faaliyetleri içerebilmesidir. Diğer insanlardan gizlendiği ölçüde gündelik hayata dâhil olmaktan çıkar, gündelik rutinin dışında bir ritüel hâline gelir. Bireylerin kendileri olmaya en çok yaklaştıkları zaman dilimi olduğu söylenebilir. İnsanlar zamanlarını ve emeklerini kiralayarak özel hayatlarını finanse ederler (Lefebvre, 2015b, s.78). Fakat çalışma hayatı ne kadar uzun ve yorucuysa özel hayat o kadar kısa ve işlevsiz hâle gelir, boş vakte dönüşür.

“Kent” veya “şehir”; gündelik hayatın yaşandığı mekân ve toplumun alana yansımasıdır (Lefebvre, 2016a, s.74). Tanımın böyle muğlak olmasının nedeni, Lefebvre'in kent derken kır ve kent ayrımının aşılmasıyla oluşan sanayi kentlerini kastetmesidir. İş imkânlarının geniş olduğu her kent, kırsal kesimden göç alabilir. Ama sanayileşmiş kentler bu göçlerin en yoğun yaşandığı yerlerdir. Köyden kente göçenler; kentin periferisine yerleşerek gecekondularından mürekkep yeni mahalle ve semtler oluştururlar, kentin fiziksel olarak genişlemesine yol açarlar. Bu sürece “içe doğru patlama” denir. Ancak kentin bu yeni sakinleri her ne kadar periferide ikamet ediyor olsalar da çalışmak için kent merkezine inerler, kentin bütününde görünürler. Bu durum kentin yerlilerini rahatsız eder, yeni sakinlerle karşılaşmamak adına kent merkezinden uzakta inşa edilen korunaklı sitelere yerleş-

meye başlarlar. Böylece banliyöler oluşur. Bu sefer merkezden periferiye doğru bir kaçış olduğu için süreç “dışa doğru patlama” olarak adlandırılır (Lefebvre, 2017, s.18-20). Kent ve kır arasındaki ayrımın bu süreç dâhilinde aşılmasıyla “kent toplumu” oluşmaya başlar (s.7, 9). Ancak sanayi şehrindeki iş imkânları varlığını korudukça köyden kente göçler sürecektir, kente yeni periferiler eklenecek, kent alanı biraz daha genişleyecek, kent içinde daha çok taşralı görünür olacaktır. Bir zamanlar kent merkezinin dışında sayılan mekânlar, kente yeni periferilerin eklenmesiyle, yeni merkezler hâline gelir. Kentin yeni sakinleri bu merkezlerde de görünür ve yerliler rahatsız olmaya devam eder. Sonuçta bu yeni merkezlerden de kaçılır, yeni banliyöler inşa edilir. Ekonomik ilişkiler mevcut hâliyle devam ettikçe süreç bu şekilde devam eder. Kır ve kent arasındaki fiziksel sınırlar silinmeye başlar. Lefebvre böyle yerleri “kritik alan” olarak adlandırır (s.20). Sanayi şehri ve kritik alan, kent toplumunun yaşama alanıdır.

“Kent toplumu”, sanayileşmenin kapitalist ekonomik ilişkilerle uyumlu veçhelerini içerir. Hem bürokratik güdümlü bir tüketim toplumdur hem de terörist bir toplumdur. Akılcı bir şekilde örgütlenmiştir. Bürokrasi, onu örgütleyip yöneten akıl; tüketim ise toplumun bu bürokratik akıl tarafından ilgilenmeye mecbur bırakıldığı nesnedir (Lefebvre, 2016b, s.73). Sanayi şehri üretim merkezi olabilir; ama sadece tüketmek ve dolayısıyla kâr etmek için üretilir. Bu toplum üretiyorsa tüketmek zorundadır. Öyleyse sürekli çalışmak zorundadır.

Kent toplumunun bir diğer veçhesi terördür. Lefebvre’ye göre kıtlığın, yokluğun ve sınıf farklarının olduğu her toplum baskıcıdır. “Terörist toplum”, baskıcı toplumun en yüksek aşamasıdır. Kendi değerlerini politik gücü, üretim ve tüketim ilişkilerindeki belirleyici rolü ve meşru şiddet tekeli ile dayatır (s.73, 164). Burada uzak düzen ve yakın düzen devreye girer. “Uzak düzen”, basitçe devlet kurumları; “yakın düzen” ise devlet kurumlarının ve bu kurumlarca oluşturulan hukukun toplum tarafından içselleştirilmesi, meşrulaştırılmasıdır. Yani uzak düzen iktidarın muktedirlerce üretilmesiyken, yakın düzen iktidara tâbi olanlarca yeniden üretilmesidir (Lefebvre, 2016a, s.64). Lefebvre’in bu kavramları oluşturmasına neden olan toplumun Türkiye’deki tezahürünü gözlemlemenin yollarından biri pekâlâ Geçgin’in romanlarını incelemek olabilir.

2. Kent: Ne Göçülebilen Ne Kaçılabilen

Orhan Koçak'ın (2017) ifadesiyle “*Kenarda*, surların bir şehir hududu olmaktan çoktan çıkmış olduğu, Taksim-Beşiktaş ile Bakırköy-Menekşe ve daha ötesi arasındaki geçişsizliğin çoktan kaybolduğu bir dönemde eski Sirkeci-Halkalı tren yolu üzerindeki yeni varoş-semtleri anlatır” (s.152). Söz konusu dönem 1990'lı yılların başı olsa gerektir; çünkü Doğu Bloku'nun çökmesinden sebep “... sokaklarda Rus, Moldavyalı ya da Romen kadınlar” görülmektedir. Söz konusu semtler ise İncirköy ile Taşlıbağ'dır. İncirköy evdir, “... olmayan bir merkezin kenarında kıyı boyunca dişler gibi dizili semtlerden biri”dir (Geçgin, 2013, s.12, 107). Zaten başka türlü olması da düşünülemez; romanın adından da anlaşılacağı üzere burası, şehrin kenarında kalmış bir semttir. Evet, şehrin o meşhur periferisi işte burasıdır. Kenar, periferi gibi laflar edilince akla gelen başlıca iki kavram ise şüphesiz ki gecekondulu mahallesi/semti ile banliyödür. Peki, İncirköy bir banliyö müdür yoksa gecekondulu semti mi?

Henri Lefebvre (2017), günümüz şehrinin oluşum sürecini dört aşamaya ayırır: Politik şehir, ticari şehir, sanayi şehri, kritik alan (s.20). İlk ikisi Roma İmparatorluğu'nun çözüldüğünden modernleşme sürecine kadar uzanır ve dolayısıyla bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Son iki aşama ise bizim hâlihazırda yaşadığımız şehirlere denk gelir. Sanayi şehri, belli ki sanayinin şehre dâhil olduğu yerdir. Ama “Sanayinin ilk önce enerji kaynaklarının (kömür, su), hammaddelerin (metaller, tekstil malzemeleri) ve emek rezervlerinin yakınlarında” yerleşiklik kazandığı malumdur. Eğer sanayi, şehre yaklaşırsa bu; sermayeye, muhtemel pazarlara ve ucuz iş gücüne ulaşmak içindir (s.18). Dolayısıyla sermayenin şehre yaklaşması; köyden de şehre yaklaşması, köyden kente göçenlerin kenarda gecekondular inşa etmesi demektir; yani “içeride doğru patlama”. Ancak dıştan içeride doğru gelen her patlama, içten dışa doğru giden bir patlamayı doğurur. “Dışta doğru patlama”, banliyödür. Şehir merkezlerine akan “...köylülerin kitlesel gelişine cevap vermek için yaratılmıştır” (2016a, s.35). Ama cevabın muhatabı çoğu zaman – en azından Türkiye’de – kente göçenler değildir. Bu banliyöler hem şehir merkezinin dışında hem – sahip olunması gereken hususi otomobil sayesinde – ona bir sigara içimlik mesafede, hem şehre dâhil hem de onun hayhuyundan

uzak, umumiyetle alışveriş merkezli, yüzme havuzlu toplu konutlardır. Öyleyse gecekondular içe doğru patlamanın, banliyöler ise dışa doğru patlamanın sonuçlarıdır. Farkları sınıfsal, ortak yanları kenarda oluşlarıdır. Bu patlamalar nedeniyle şehir merkezi konutsuzlaşır (s.28). İncirköy gibi semtler, “olmayan bir merkezin kenarında” kalır.

Bu sonuçlara neden olmak pahasına sanayi herhangi bir yere yerleşebilir, yeni şehirler yaratabilir; ama “sanayi şirketinin çıkarınaysa” orayı her an terk edebilir (Lefebvre, 2017, s.18). Nitekim İncirköy’ün başına gelen de – dolambaçlı ama şüphe yaratmayacak bir ifadeyle – budur:

Kıyıya kadar uzanan fabrikalar kent dışına kaldırılıp, toprakla doldurulan sahil park biçiminde düzenlendiğinde semtin tüm görünümü de değişmişti. Bahçeli, tek ya da iki katlı derme çatma gecekonduların, gecekondular arasına gelişigüzel serpilmişçesine tek tük yükselen birkaç katlı evlerin yerini yüksek binalar alıp, yüksek binaların altlarını çeşitli mağaza ile dükkânlar doldurunca, eski gecekondular gecekonduları karşılığı yapsatçıdan birer ikişer daire alınca semt yıllara yayılan bir yavaşlıkla günün dünyasına uygun bir görünüm kazanmıştı. (Geçgin, 2013, s.12)

O günün dünyasının diğer bir yansıması da Taşlıbağ’da görülür. Taşlıbağ; İncirköy’de yaşayanların çalıştıkları yer. “Büyük deri fabrikalarıyla kaplı koca bir semt”. “...birkaç bakkalı, işçilerin hızlı hızlı yemeklerini yediği lokantaları, öğlenleri çaylarını içip kâğıt oynadıkları kahvehaneleriyle, arada bir alımlı kadınların yolu düştüğünde adeta gururla dikilen [...] erkek işçilerden oluşmuş koca bir semt.” (Geçgin, 2013, s.22) Romanda anlatılan gencin babası da bu işçilerden biridir. Kendi babasının, yani anlatıcının büyükbabasının, çay ocağını devralıncaya kadar “...türlü işler yapmış”, sonra da Taşlıbağ’daki deri fabrikalarının birinde çalışmıştır. Ancak burada, günün dünyasını anlamamızı sağlayan kişi büyükbaba, anlatıcının zikrettiği hâliyle Dede’dir. Çünkü aile, onun sayesinde, veya onun yüzünden, İstanbul’dadır. Dede; “Toprağını iki oğluna, oğullarını da ablalarından birine” bıraktıktan sonra İstanbul’a göçmüştür. Artık İstanbullu olan Dede; gündüzleri bir fabrikanın işçisi, geceleri bir hanın bekçisidir. Birkaç yıl sonra büyük oğlu gelir. O da fabrikada çalışmaya başlar. İki bir süre tek göz odada yaşarlar. Daha sonra biraz oğlu-

nun biriktirdiği parayla, biraz da borç yardımıyla Dede; handaki çay ocağını devralır. Artık iyi para kazandığından “Bahçe içinde iki katlı bir gecekondur” tutar. “Oğlu, hamile karısını köyden getir”ir. Bununla bir ilgisi var mıdır, bilinmez, ama gelini geldikten sonra kendi de evlenir. Derken küçük oğlan da gelir ve uzak veya yakın birçok akraba zamanla İstanbul’a akar. Kimi İncirköy ve Taşlıbağ’a, “kimi başka semtlere yerleş”se de herkes, “...belli mahallelerde, birbirlerine yakın evlerde otur”ur. Tabii başka şehirlere göçenler de olur. “Kasaba ile kentler büyüüp kalabalık”laşır (Geçgin, 2013, s.34-35). “Bu durum, [...] kırsallığını koruyan köylerin hem nüfusunu yitirmesine hem de ‘köylüsüz kalmasına’ varır.” (Lefebvre, 2016, s.29) Köylerde sadece çok yaşlılar kalır. Onlar öldükten sonra ise köy diye bir şey kalmaz. İncirköy’ün yavaşça uyum sağladığı günün dünyası, basitçe budur; bir kentsel dönüşüm veya oluşum sürecidir.

Süreç, kaçınılmaz olarak toplumsal dönüşüm veya oluşumu da içerir. Dönüşüm; bizatihi bir hâlden başka bir hâle geçiş midir, yoksa oluşumun bir evresi midir, tartışılır. Ancak ortaya çıkan her hâlükârda kent toplumu; kır-kent ayrımını aşan, bir bütün hâlinde kentleşen toplumdur. Köyden kente göç bu toplumun bir yüzüdür. Öteki yüzü; kent dokusunun kırsal bölgelere yayılmasıdır. Böylece “...kırın orta yerindeki bir yazlık ev, bir otoyol, bir süpermarket kent dokusunun parçası hâline gelir” (Lefebvre, 2017, s.7, 9). Hâl böyle olduktan sonra kent; “toplumun alana yansması” olarak tanımlanabilir (Lefebvre, 2016a, s.74). Kır ve kent arasındaki ayrım aşılmaya başladığından kent; topluluk hâlinde yaşanan neredeyse her yerdir ki bu da günümüz şehrinin son aşamasına, “kritik alana” tekabül eder. Kritik alan; kırın, kente bütünüyle tabi olduğu yerdir (Lefebvre, 2017, s.20). Yani İncirköy ve Taşlıbağ’dır. Peki, burada nasıl yaşanır?

3. Kritik Alanda Yaşamak

Kenarda’yı anlatana göre Taşlıbağ’daki deri fabrikalarında çalışan işçiler, “bir dişlinin dönerek öteki dişliye geçmesi gibi düzenli bir hareketle fabrikada” çalışırlar, “trene binip eve” dönerler, uyurlar, ertesi sabah tekrar işe gelirler ve yine “aynı döngüyü” tamamlarlar. “Çalıştıkları süreç” vardılar, “var olmak için de çalışmak zorunda-

dırlar”. “...ta ki beden çalışamaz duruma gelip atılana kadar.” İş günü içinde nefes aldıkları tek an öğle paydosudur. Paydos süresince işçiler “...uzun tahta sıralı masalara abanıp yemeklerini” yerler, “sigaralarını tütürüp çaylarını yudumlar”lar, “...fabrika önündeki derilerin üzerine uzanır, dişleri arasında bir kürdanla ötekine laf atar, dalaşır ya da neşeli bir sohbete başlar”lar. Sanki “...tüm bu koşuşturma, çalışma, üretim, bu yer, bu tezgâhlar, bu fabrika, hatta işçilerin kendisi bile bu geçici kısa an için”dir. “Gün anlamını ancak böyle anlarda kazanır” (Geçgin, 2013, s.25-32). Romanın isimsiz kahramanının kaçmak isteyip de bir şekilde dâhil olduğu; amcası İskender’in ise kaçmakta ısrar ettiği hayat budur: Gündelik hayat.

Gündelik hayat nedir? “Bayağılıktır, kabalıktır, tekrarlanan şeydir”. İçine doğulan “...varoluş ve ‘yaşantı’dır” (Lefebvre, 2015b, s.55). Nerededir? “Çalışmada mı, boş vakitte mi? Aile yaşamı ve kültürün dışında ‘yaşanan’ anlarda mı?” “Gündelik hayat bu üç öğeyi, bu üç veçheyi” kapsar, “...bunların birliği ve bütünlüğü olarak somut bireyi belirler.” (Lefebvre, 2015a, s.37) Ne var ki hiçbiri tatmin edici bir cevap değildir. Ama çalışma hayatının, gündelik hayatın en baskın veçhesi olduğu iddia edilebilir. Örneğin bir tamirci hakkında düşünüldüğünde görülür ki:

(Nispeten) “iyi bir mesleği” vardır. Yaptığı işi belli bir noktaya kadar sevmektedir. “Hayatını iyi kazanmaktadır.” Onun durumunda şu soru sorulur: Çalışarak hangi hayatı kazanıyor? Tamircilik hayatını mı? Hem evet, hem hayır. Dikkatle bakan bir gözlemci onun çalışma dışı yaşamında, ona damgasını vurmuş olan bu çalışmanın izlerini görür. Bununla birlikte, bu adam eğer yalnızca işini düşünüyorsa, bu çalışma ve emekçilik niteliği tarafından fabrika dışında da belirlenmişse, bir manyaktır [...]. (Lefebvre, 2015, s.60)

Ya deri işçileri çalışarak hangi hayatı kazanırlar, işçilik hayatını mı? Maalesef onlar için “iş ile boş-zaman arasındaki, özgürlük ile esaret arasındaki sınır çoktan çiğnenmiştir” (Koçak, 2017, s.201). Ya taksi şoförleri, ya vergi dairesinde çalışan memurlar... İdeal olarak çalışma karşılığı kazanılan, hayatın tümünden meslek hayatı çıkarılınca kalandır. Öyleyse çalışma yaşamıyla boş vakit arasında bir ayrım olmalıdır. Aksi takdirde, insan, zamanla yaptığı işe dönüşür. Ayhan Geçgin’in anlattığı insanların kaçtukları da büyük ölçüde bu-

dur. Üstelik durum İncirköy ve Taşlıbağ'ın ötesinde de geçerlidir. Çünkü kır ile kent arasındaki ayrım ortadan kalkmaya başlamışsa bütün ülke devasa bir kente, bir kritik alana dönüşüyor demektir. Olabilir, sorun bu değildir. Sorun bu kritik alanda yaşayan toplumun diğer veçheleridir: Bürokratik güdümlü tüketim toplumu ve terörist toplum (Lefebvre, 2016b, s.73, 164). Kaçmak mümkün müdür, nereye kadar kaçılabilir, şimdilik bilmiyoruz. Ama en azından kaçmaya çalışılabilir. Tıpkı Ayhan Geçgin romanlarında olduğu gibi.

4. Gündelik Hayattan Kaçış Denemeleri

Kent toplumu elbette kente özgü niteliklerle anılacaktır: Sanayi toplumu, teknoloji toplumu, boş vakit toplumu, bolluk toplumu, tüketim toplumu... Hepsinin ayrı ayrı doğruluk payı vardır; ama yine de yüzeysel adlandırmalardır. Evet, kent ve sanayi iç içe geçmişse bu toplum aynı zamanda bir sanayi toplumdur, belli bir teknoloji olmadan sanayi kurulamayacağına göre teknoloji toplumdur da. Ayrıca sanayi ve teknoloji, seri üretimi sağladığı için bolluk yaratır, bolluk insanların çalışma zorunluluğunu azaltır, boş vakit artar. Geriye bu boş vakitlerde tüketmek kalır (Lefebvre, 2016b, s.58-73). Fakat Taşlıbağ'da çalışan işçilerin böyle bir hayatı yoktur. Bu çelişkiyi aşmak için Henri Lefebvre "bürokratik güdümlü tüketim toplumu" kavramını önermiştir. "Bu şekilde, hem toplumun akılcı niteliği ve bu (bürokratik) akılcılığın sınırları, hem örgütlediği nesne (üretim yerine tüketim), hem de üzerine oturma çabasında olduğu düzlem, yani gündelik hayat" belirtilebilir (s.73). Toplum ise bu düzlemin üzerinde terörist yanını gösterir.

Kıtlık ve yokluk ile sınıfsal farklara sahip her toplum baskıcıdır. "Terörist toplum", "baskıcı toplumun ulaştığı en ileri nokta"dır. "...istikrarı, yapıları, kendi koşullarını korumayı ve ayakta kalmayı hedefler. [...] Desteği ve hedefi gündelik hayatın örgütlenmesidir. Terörü bu örgütlenme hâkim kılar. Gündelik hayata aykırı davranışlar yasaklanır; saçmalık, sapkınlık olarak mahkûm edilir. Gündelik hayat kural haline gelir [...]" (s.164). Gündelik hayatın kuralları ise yakın ve uzak düzen tarafından uygulanır. "Uzak düzen"; "büyük ve güçlü kurumların resmileşmiş ya da resmileşmemiş" hukuku, kül-

türüdür. “Yakın düzen” de bu hukuk ve kültürün insan ilişkilerinde yer edinmesi (Lefebvre, 2016a, s.64). “Egemen sınıfların ‘değerleri’ ve stratejileri, onların saflarına kadar yayılan disiplinler ve zorlamalar...” yakın düzen vasıtasıyla gündelik hayata yerleşir. O hâlde gündelik hayat; karmaşık bir “...bastırma ve kaçış, zorlama ve uyarlama oyunu”dur (Lefebvre, 2016b, s.161).

4.1. *Gençlik Düşü*: Hayat Boyu Kaçış, Kaçış Boyu Düş

Gençlik Düşü'nün anti-kahramanı Fikret Ali Koçerçi, *Kenarda*'nın isimsiz kahramanına nispeten, söz konusu oyuna daha aşına gibidir. Oyunu iyi oynayanlardan mıdır? Öğrenmek için romanı incelemek gerekir:

Otuz altı yaşındasın. [...] Uzun sürmüş bir üniversite yaşamından sonra – boşuna geçirdiğin o yıllar pişmanlıklarından yalnızca biri – İstanbul'a döndün. Birkaç işe girdin, çıktın. Sözleşmeli öğretmenlik yaptın, sigortacılığı, tıbbi satış temsilciliğini denedin, depo işçisi olarak çalıştın. Hiçbirinde uzun süre kalamadın. (Geçgin, 2013, s.51)

İlk bakışta gördüğümüz Orhan Kemal veya Yaşar Kemal'inki gibi mücadele dolu, sokağı tanımakla geçen bir gençliktir. Fikret'in amacı da yine onlar gibi ilk eserini yazmaktır. Fakat bu uğurda – üstatların aksine – çalışma yaşamını bırakmış, eve kapanıp yazmaya başlamış, para kazanma işini tamamen eşine havale etmiştir. Eşi bir lisede resim öğretmenidir. Aynı zamanda, “hocası olmadığı için hep boş olan İngilizce derslerine” girer. Maaşının yarısı, iki oda ve bir salondan mürekkep küçük dairenin kirasına gider. Tabii alışverişi ve yemeği de o yapar. (Ama romanda bir kere olsun adı geçmez. Neyse ki bu bir toplumsal cinsiyet çalışması değil!) Fikret ise “yalnız evin temizliğini” yapar ve “ara sıra da bulaşıkları” yıkar. Vicdan azabı çektiğinden ve eşinin maddî desteğinin altında ezildiğinden olmalı ki akşam yemeğinden sonra “...çoğunlukla tek başına dışarı” çıkar, “yürüye yürüye Samatya sahiline” iner. “...neredeysi boş sahilde” gördüğü “yalnızca birkaç serseri, ayaşlar ya da bir-iki genç çift”tir. “...sıralardan birinde soğuk elverdiği sürece otur”up gemileri ve gökyüzünü seyreder (s.10).

Anlamının hakaretimiz olup olmaması bir yana, terörist toplumun değerlerine göre Fikret aylak sınıfa mensup olmayan bir aylaktır. Kiradaki mülklerinin veya çiftliğinin akarıyla değil, eşinin maaşıyla geçinir (Veblen, 2015). Para getirmeyen bütün uğraşlar gibi yazarlık da bir meslek olarak kabul görmez. Bir diğer geçim kaynağı olan annesinden harçlık alırken Fikret'in duydukları, durumun vahametini gösterir:

“Şu işi neden bıraktın oğlum, bilmem ki,” diyordu annem, “hem çalışıp hem yazardın. Bir işe girmen lazım. Akşam dönünce oturur yazarısın. Böyle parasız pulsuz nölçak, yazık sana. Paşa paşa kazan, paşa paşa harca. Sonra bak sigortan da yok. Sigorta iyidir gene. Allah korusun ya hastalansan? Yaşlanınca kim bakacak sana? Emeklilik yok, elde bişey yok.” (Geçgin, 2013, s.23)

Fikret, ne zamana kadar süreceği belli olmayan maddî yardımlardan başka bir şeye sahip değildir. Diğer bir deyişle, sahip olduğu tek şey belirsizliktir. Çünkü yaptığı işe dönüşmemek için çalışma yaşamını – yani hayatının büyük bir bölümünü kiraya vermeyi – reddetmiş, bizatihi var olarak yaşamaya çalışıyordu. Ama görülüyor ki kent toplumunun veya terörist toplumun mensupları çalıştıkları sürece vardılar, var olmak için çalışmak zorundadırlar. Öyleyse Fikret, beyin ölümü gerçekleştiği için fiziksel varlığını makineler yardımıyla sürdürüyordu; annesi ve eşinin yardımıyla.

Peki Fikret bir işte çalışıyor olsaydı, akşam dönünce oturup yazabilir miydi? Kesin konuşmak elbette imkânsızdır. Ama roman yazmak, çalışma yaşamından arta kalan boş vakti geçirmeye yarayan bir eğlence olabilir mi? Cevaplayabilmek için boş vaktin ne demek olduğuna bakmakta fayda var. Burada mevzubahis toplumun ürünü olan, “Çevremizdeki ‘modern’ denen insan, bir yorgunluğun ya da bir gerilimin sonunda, endişenin, kaygının ve meşgalelerin sonunda öncelikle elbette boş vakit bekler”. Boş vakit, ya zihni ya da kasları rahatlatmalıdır. “...yeni kaygılar getirmemelidir, yükümlülük olmalıdır, zorunluluk olmamalıdır, kaygı ve zorunluluklardan kurtarılmalıdır.” “...yalnızca çalışmadan değil, ailenin gündelik hayatından da” kopmalıdır. (Fotoğraf çekmek mi? Aktivite gerektiren bir uğraş olsa da mesleki uzmanlık gerektirmez. Kaldı ki para harcamayı ge-

rektiren bu ve benzeri uğraşlar herkesin harcı değildir, özellikle de deri işçilerinin ve Fikret'in.) O hâlde roman yazmak şöyle dursun, polisiye veya çizgi roman olmadığı sürece, okumak bile bir boş vakit ögesi olamaz (Lefebvre, 2015a, s.37-39). Üstelik bazen polisiye roman okumak dahi bir işçi için imkânsız olabilir. Ali İhsan'ın *Son Adım*'da (2015) yaşadığı gibi:

Yorgunsun. [...] Sehpanın üzerinde duran kitabı eline alıyorsun, polisiye bir roman. Aslında İstanbul'a geldikten sonra tek bir kitabın kapağını dahi açmadın. Bunu da bir yıl önce belki uykuya dalmanı kolaylaştırır diye almıştın. Ama bir yıldır kitap öylece duruyor, şimdiye kadar birkaç sayfadan fazla okuyamadın. Ne zaman bir-iki cümle okumaya çalışsan gözlerin odağını yitiriyor, aklın sayfanın beyazının üstünden kayıp bir yerlere dalıyor. (s.29)

Öte yandan, Ayhan Geçgin'in hemen bütün karakterleri gibi Fikret'in de bir anti-kahraman olduğunu hatırlayalım. Çalışma hayatından, her gün sabahtan akşama kadar bir odaya kapanıp yazdığı için de büyük ölçüde gündelik hayattan kopmuştur. Bunun bedeli olarak ise bitkisel hayatı sürdürmek zorundadır. Fakat aylardır "... tek bir cümle yazdığı" yoktur (s.23). Gerçi hakkını yemeyelim, çok yavaş ilerlese de, gerçekten bir roman yazmaya çalışıyordu. Ama bu gerçekten bir roman mıdır?

Fikret; çocukluğundan başlayıp üniversite yılları üzerinde yoğunlaşan, handiye otobiyografik bir roman yazmaya çalışıyor; gençliğini romanlaştırıyordu. Çünkü beyhude geçirdiğini düşündüğü geçmişi ancak bu sayede bir işe yarayabilir, ayrıca anlatmaya değer başka bir şeyi de yoktur. En önemlisi, bu geçmişte Fikret'in kaçtığı gündelik hayata yer yoktur. Evet, gençler ve öğrenciler,

...gündelik hayatı hiç sınınamamışlardır. Bir yandan ona katılmak isterlerken, öte yandan giriş kapısının eşliğinde tereddüt ederler; gündelik olanı aile aracılığıyla, yalnızca akların ve karaların bulunduğu uzak bir olasılık olarak tanırlar. Onların kullanımına açık olan şey, Babalığı ve Anneliği, kültürü ve boyun eğmeyi bir araya getiren bir olgunluk ideolojisi ya da mitolojisidir. (Lefebvre, 2016b, s.88)

Veya bir olgunluk yanılsamasıdır ve özellikle Fikret gibi üniversitede okumak için ailesinin yanından ayrılanlarda görülür; ama

çoğu zaman bir gençlik düşü kisvesinde. Fikret'in düşü Ankara'da başlar. İşletme okumak için buraya gelmiştir. "İlk dönem boyunca okula düzenli olarak" gider, "sonra daha az, bu kez derslere çok az girerek, sonunda hepten bırakarak" öğrencilik yaşamını sürdürür. Artık gündelik hayatın dışındadır. Ara sıra bir erkeğin de katıldığı, "üç-dört kızdan oluşmuş bir küme"ye dâhil olur. Kimi zaman da tek başına Sakarya Caddesi'nde turlar, hafiften müdavimi olduğu ucuz birahane de gece yarısını bekler veya boş yer olmadığından yanına oturtulan biriyle muhabbet eder. Bazen de okuldaki bir öğrenci topluluğunun odasına uğrar. Burada toplanılıp havadan sudan konuşulur, şiir okunur ve saz çalınıp türkü söylenir. Bu sıralarda yurtta kalıyorsa da daha sonra toplulukta tanıştığı Yunus'un yanına taşınır. Bir de sevgili bulur: Sevil (s.73-80). Fiilen okula gitme zorunluluğu yoktur, okul bitene kadar maddî bir kaygısı da. Zira babası para gönderiyordu. Bu hâliyle Fikret'in ve benzer şartlara sahip bir üniversite öğrencisinin yaşamı, "aylak sınıfın" yaşamıyla hemen hemen örtüşür. Olgunluk yanılması da bu aşamada ortaya çıkar. Genç; hem eğitim alması veya alıyor görünmesi karşılığında her ay eline geçen maaşla geçinmeyi hem de sevgilisi sayesinde, evlilik benzeri bir ilişki kurmayı öğrenir.

Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar* (1862) romanı kabaca herkesin malumudur. Oğul üniversiteye gider, tatilde baba evine döndüğünde ise ne oğul, babasını tanıyabilir ne de baba, oğlunu. O gün bugündür hemen her üniversite öğrencisinin başına gelen Fikret'in de başına gelir. Üniversite öğrenciliği, tatilde eve dönmeyi de içerir:

Eve gidiş bir yandan iyiydi, rahat ediyor, iyi yemek yiyor, keyif çatiyordum. Bir yandan da canımı sıkıyordu. Otobüse binme zamanı yaklaştığında karnıma ağırlar giriyordu. Orada bir şey vardı, yanıtlanması, çözülmesi gereken, yoldan çıkmış bir şeymişesine yola koyulması gereken bir şey vardı, bunu hissediyordum ama gerçekten yanıtlanabilir, çözüm bulunabilir bir şey miydi, dahası bu sorun neydi, neyi uyandırıyor da beni buruyordu bilemiyorum. (s.112)

Öğrencinin döndüğü, aile eviyle birlikte gündelik hayattır. Bu geri dönüşler aylaklığın sınıfsal olmadığını, yakında sona ereceğini, öğrenci hayatının gündelik hayatı aşmak değil ondan sadece kaçmak olduğunu fark ettirir veya hatırlatır. Durum ya kabul edilecek ya da

kaçmaya devam edilecektir. Fikret, kaçmaya devam eder. Üniversite hayatında iki buçuk yılı geride bıraktıktan sonra tekrar sınava girip felsefe bölümünde okumaya başlar. (Yeni ikametgâhı Yüzüncüyıl'daki İşçi Blokları olduğuna göre Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde okuyordur, ki burası Ayhan Geçgin'in de mezun olduğu okuldur.) Üniversite yıllarının bu ikinci devresinde de kâh münzevi kâh aylak bir hayatı sürdürür. Ama artık vaziyeti sorgulamaya başlamıştır: "... ne anlama geliyordu bu? Dünyadan uzak olmak, kendi içine gömülme, kapanmak, bekleyiş mi? Yoksa ilgisizlik, tüm yaşam biçimlerini küçümseme, yapacak daha iyi bir şey bulamadığım için oyalanıp durma mı?" (s.148) Kesinlikle evet. Hatta zamanla fark etmeye başlar ki üniversite; sadece öğrencileri için değil hocaları için de gündelik hayattan bir kaçış yoludur:

Aslında bir öğrenci gibi bütün ömürlerini bir kampüste geçiren hocaları anlayabiliyordum. Bir kez buna alışınca ömür boyu giderdi, az çok kurtarılmış bir bölge gibi sunuyordu kendini kampüs, uzaktan uygarlık izlenimini veren küçük bir bölge. Öyleyse dışarıya çıkmaya ne gerek var, hem sonra bu kadar genç, güzel, canlılık ve umut dolu kızlarla oğlanlar topluluğu başka nerede bulunabilirdi ki? Belki de üniversitelerde boy veren, üniversitenin kadrolu, kendinden memnun memur hocalarının kendilerini hep bir parça genç hissetmelerini sağlayan bir kanemcilik vardır, bu temeldeki ölümlük halini gizler, her yeni gelen öğrenci sürüsüyle birlikte bir kan akışı sağlar. (s.151-152)

Fakat anlaşılıyor ki ne kadar kaçılırsa kaçılınsın, gündelik hayat asla dönüp bakıldığında görünmeyecek kadar uzakta kalmaz. Fikret'in okumaya çalıştığı ilk üniversite kampüsü, büyük ihtimalle Ankara Üniversitesi'nin Beşevler'deki kampüsüdür ve "Avlusuna asfalt dökülmüş, üç katlı geniş, uzun bir bina"dan ibarettir. "...liseden pek farklı bir görünüşü yok"tur (s.60). Kurtarılmış bölge, "Tıpkı başka yerler gibi bir yer"dir. "...herkesin sabah girip akşam çıktığı bir işyeri" (s.152), çalışma yaşamının mutlak mekânı. Böyle olmasına ise şaşırılmak gerekir; çünkü her kurum gibi üniversiteler de mevcut toplumun (kent toplumu/bürokratik güdümlü tüketim toplumu/terörist toplum) içindedir ve "uzak düzen" in bir parçasıdır. Kenarda olmakla beraber üniversite hocaları – diğer aydınlar gibi – gündelik hayatın içindedirler. Ancak,

İyi sınanmış kaçış yöntemlerine sahiptirler. Bütün ikameler onların hizmetindedir: düş, imgesel, sanat, klasisizm ve yüksek kültür, tarih ve daha birçokları. Toplumsal pratiğin ve gündelik hayatın zorlamalara, koşullandırmalara, “yapılar”a ve programlara tabi kılınmasını sağlayan yöntemlerin toplamını “toplumbilim”, veya “kentbilimi” veya “ör-gütlenme bilimi” olarak benimsedikleri olur. (Lefebvre, 2016b, s.88)

Öğrenciler, üniversitelerde – amacına uygun olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olan – meslekî eğitim alırlar, mezun olduktan sonra da çalışma hayatına başlarlar. Ama öğrenci hayatının özgünlüğü ve süresi, üniversitenin asıl amacını unutturarak bahsettiğimiz olgunluk ideolojisini doğurur. Bunun bir yanılısıma olduğu fark edildiğinde ise ya boyun eğilir ya da kaçmaya devam edilir.

Fikret özelinde konuşacak olursak yanılısamanın temelinin çocukluk yıllarında atıldığını görürüz. 1968 yılında, bir gecekonduda doğmuştur. Babası “...uzun süre yakınlardaki büyük iplik fabrikasında çalıştıktan sonra bir arkadaşıyla birlikte [...] deri fabrikaları arasında” bir dükkân açmıştır. Fikret ise ortaokulun son sınıfından; on dört yaşından itibaren yaz tatillerinde dükkânda çalışmaya başlar. “Önceleri severek, canla başla” çalışsa da “...zaman geçtikçe, büyüdükçe bu çalışma, okul yetmiyormuş gibi bu kez de oraya mahkûm olma dayanılmaz gelmeye” başlar. “...deri işçileri güçlü, dev gibi görünüşlerine karşın içten içe, azar azar kemirilen, yavaş yavaş tükenen, çöken gövdelerinden başka hiçbir şeye sahip değiller”dir. “...sonuçta fabrika makinesinin bir parçası”dırlar, “çalışmaktan başka bir şey bilmiyor”lardır. Gerçi bir-iki “...gösteri ya da grev başlangıcında [...] sloganlarla, türkülerle, [...] koca çizmeleri, önlükleri, şapkaları, koca elleriyle” Fikrete yine dev gibi görünmüşlerdir; ama neticede bir şey değişmemiştir (s.36, 40-41). İşçi sınıfı, kâğıttan kaplandı. Kuvveti sadece mevcut sefaleti sürdürmeye yeter. Buradaki tasviriyel çalışma hayatı bir mahkûmiyettir; çünkü zorunludur, hayatın bizatihi kendisi olmuştur, dolayısıyla ona bir kere dâhil olunduktan sonra, hayat sona ermeden kurtulmak imkânsızdır. Öyleyse Fikret için tek yol, üniversitede okumak için başka bir şehre gitmektir:

...okumak için başka bir kente gitmek her şeyden önce evden, bana o zamanlar evin doğal bir çevresi gibi görünen İstanbuldan bütün o hisim, akraba, komşu, tanıdık topluluğundan ayrılmak, hatta kaçmak,

böylece yalnız bir yaşamı, yalnızca benim olacak bir yaşamı yaşamaya başlamak demek olacaktı. [...] Gitmek dışında ne isteğimi bilmiyordum henüz, arzuladığım ama nasıl bir yaşam olacağına dair açık bir fikrimin olmadığı bir yaşamı istediğim, belki bu da değildi, bunun da ötesinde bir şeydi. (s.53-54)

Peki Fikret, arzuladığı yaşama Ankara'da kavuşmuş mudur? Üniversite yaşamının kaçmak istediği İstanbul sayesinde finanse edildiğini ve çalışma hayatına bir hazırlıktan ibaret olduğu düşünülürse, hayır. Fakat otuz altı yaşına gelip de geçmişe baktığında, ona kavuşamasa da epey yaklaştığını fark etmiş gibidir. Fark etmiştir ki onun arzuladığı yaşam, gündelik yaşamdan kaçmakla mümkündür. Bu nedenle bütün bedellerine rağmen kaçmaya devam ediyordu, bir zamanlar neredeyse yakaladığı yaşamı romanlaştırmaya çalışarak. Hem roman yazarak kaçıyor hem de gençlik düşünüyü hatırlayarak. Şimdi tekrar sorulabilir: Fikret, gündelik hayat denen "... bastırma ve kaçış, zorlama ve uyarılma oyunu"nu iyi oynayabiliyor mudur? Kaçmakta iyi olduğu şüphesiz. Evlendiğine ve zaman zaman çeşitli işlere girdiğine göre kendini zorlamakta ve uyarlamakta da bir nebze başarılı olduğu söylenebilir. Ama sadece vasat bir oyuncu olabilir; çünkü yaşayan herkes bu oyunu oynar ve oyunu sürdürmek, onu iyi oynamak anlamına gelmez. Öte yandan amaç gündelik hayattan sürekli bir kaçışsa, zaten oyun reddedilmiş demektir ve Fikret'in yaptığı da budur.

4.2. Kaçışın Son Adımı

Fikret'in aksine Ali İhsan, gündelik hayattan hayatı boyunca kaçmış biri değildir. Babasının ölümünden sonra üniversiteyi bırakıp eve, İstanbul'a dönmüştür. Bir süre muhtelif yerlerde işçilik yapar, roman başladığında "kuru mama ithal eden bir şirketin" depo işçisidir. Bu depoda "Her gün zaman geçsin ya da sonu gelmeyen çalışmaya eşlik etsin diye yapılan şakalar, espriler, takılmalar dışında kimsenin kimseye anlatacak bir şeyi yok"tur. Herkes "para kazanmak ya da geçinmek denen şey için" oradadır. Ali İhsan işine karşı "hiç iyi duygular beslemiyor"dur; ama "nefret ettiğini, sevmediğini de söyleyemez". Hissettiği tek şey bıkkınlıktır. Sadece çalışma hayatından değil boş

vakitlerinden de bıkmıştır üstelik. Hasta ve yaşlı üvey babaannesiyile yaşıyordu. Uzun süredir hiçbir kadınla yakınlaşmamış veya yakınlaşmamıştır. Ayaküstü konuştuğu “eski mahalle arkadaşlarını saymazsak” arkadaşı da yoktur. Gücü ancak “...bir sonraki günü geçirebilecek gücü bulmaya çalışmaya yetiyor”dur. Belli ki o da çalışmak için vardır, var olduğu sürece çalışmak zorundadır. Ama varlık bu hâliyle bile tehlike altındadır. Depoda, yakında yeni bir müdürün göreve başlayacağı ve neredeyse herkesi işten çıkaracağı konuşuluyordu. “Aslında bu atılma korkusu yeni değil”dir. “...işe girdiğinden beri herkesin endişesi”dir. “En az maaş alandan bilmem kaç milyon alan şirketin müdürüne, hatta kim bilir belki en tepedekine kadar herkes bu korkuyu yaşıyor”dur. Yarın korkusudur bu. “...ama yalnız şirkette değil, her yerde, herkeste bu korku var”dır. “Ne olacak, yarın ne olacak? Yarın başımıza ne gelecek?” (Geçgin, 2015, s.9-42)

Bu korku, geçmişin kent toplumuna mirasıdır. “Eskiden, hâlâ doğaya bağımlı olan, hâlâ büyük ölçüde kıtlığa mahkûm olan bir ‘dünyada korku görünmez bir biçimde hüküm sürüyor’dur: “yoksunluk korkusu, hastalık korkusu, gizli güçlerden duyulan korku, kadın ve çocuk karşısında duyulan dehşet, cinsellik karşısındaki korku, sadece ölüme değil, ölümlere karşı da duyulan korku.” Günümüzde “bu korkular yatışmaktadır. Genelleşmiş bir akılçılık tarafından üstleri örtülmüştür.” Ancak kaybolmamışlar, “Yalnızca yer değiştirmişlerdir”. Eski tarz korkuların yerini “...atom savaşı tehlikesi, ekonomik kriz tehditleri karşısında duyulan dehşet alır” (Lefebvre, 2016b, s.56). Yarın korkusu veya işsiz kalma korkusu da bunlara dâhildir. “Bu durum, bir ‘güvende olma’, ahlakçılık ve (ahlaki) düzen gereksinimi engellemez, körükler” (s.56). Ne var ki gereksinimlerin artması, onların karşılanabileceği anlamına gelmez. Ali İhsan on gün içinde, şirketin yarısıyla birlikte işten çıkarılır.

Aslında işsiz kalmak, Ali İhsan için bir fırsattır. Bankada biraz birikmiş parası vardır, işten çıkarıldığı için tazminat almıştır ve yıllardır tatil yapmamıştır. Aklına tatil fikri düştükten iki gün sonra “Ege’nin aşağı ucunda küçük bir yere” gider. Oteline yerleşir. “Bir saati bile bulmadan bütün kasabayı tavaf” eder ve daha o gün buraya geldiğine pişman olur. Kendisini “bir kaçak gibi”, “foyası her an açığa çıkacak gibi” hissediyordu. Tatil şimdi bir görevdir, yerine getirilmesi gereken bir sorumluluktur. Ali İhsan “kuyruğunu dik tutmaya”,

“sanki tatile çıkmış normal bir insanmış” gibi davranmaya çalışıyor-
dur. Birkaç gün boyunca elinden geleni yapar, sonunda İstanbul’a
döner (Geçgin, 2015, s. 44-48).

Evet, tatil yapmak bütün hayatı boş vakitten ibaret kılar; ama
“Serbest boş vakit kavramı belli bir noktaya kadar doğrudur. [...] çok
ileri götürülürse, çalışmada olduğu gibi boş vakitte de yabancılaşma”
riski vardır (Lefebvre, 2015a, s.44). Üstelik tatil, çoğu zaman turizm
endüstrisinin bir parçasıdır:

Bir gardirop ya da daire satın alır gibi satın alınan yolculuk planları ve
turizm öneren boş vakit endüstrisi, kültür endüstrisini tamamlar. Fa-
lanca ülkeyi keşfedin! Filanca şehri! Filanca dağı! Filanca denizi! “Ke-
şif” satın alınır; hava değişimi, yola çıkış ve kaçış satın alınır; hemen
ardından da hayal kırıklığı doğurur; çünkü dilekle (“arzu” demeyelim)
ve ilan edilenle ortak hiçbir yanı yoktur. [...] Böylece, pratik olarak ör-
gütlenen ve “gerçek özgürlük” yerine konulan sözde-özgürlük tablosu
soyut kalır. (Lefebvre, 2015c, s.90)

O hâlde Ali İhsan’ın iki sebepten tatil yapmayı beceremediği
söylenbilir: Çalışarak var olduğu ve var olmak için çalışmak zo-
runda olduğundan, ucu çalışma hayatına çıkmayan boş vakitle ne
yapacağını şaşırmıştır. Tatil, alınıp satılan boş vakit olduğu için de
kullanmayı bilmediği bir ürünü, bir aracı satın almış birinin şaşkın-
lığı ve pişmanlığı içindedir. Pişmanlık değilse bile şaşkınlık, tatilden
döndükten sonra da devam ediyordu; Ali İhsan’ın tekrar işe baş-
lamak gibi bir niyeti yoktur. Artık “Yaşamakta bu ısrar, bu inatçılık
niye,” diye düşünüyordu, “bir yaşam varsa zorunlu olarak bir yaşam
ınadı da mı var?” (s.59) Diğer bir deyişle: İnsan var olmak için çalış-
mak zorunda olabilir; ama var olmak zorunda mıdır ki?

Öte yandan Ali İhsan’ın tek derdi varoluş buhranı değildir.
Üvey babaannesinin sağlığı epeyce kötüleşmiştir, büyük ölçüde ok-
sijen tüpüne bağımlı ve neredeyse yatalaktır. İhtiyar kadının yemek,
tuvalet ve temizlik ihtiyacını gidermesine, sabahları apartman gö-
revlisinin eşi, günün geri kalanında da Ali İhsan yardım ediyordu.
Şimdi Ali İhsan’ın gündelik hayatı, babaannesinden ibarettir. Ama
başındaki gam ve kasvet çok geçmeden, Kader sayesinde dağılır. Ka-
der; “Ev eşyaları satan bir mağazada” çalışıp “Vücudunun sağ yarısı,
belden yukarısı” tutmayan babası ve on beş yaşındaki oğluyla altı

numarada oturan kadın (s.77, 95). Başlangıçta hasta ziyaretine gelen herhangi bir komşudan fazlası değilken zamanla Ali İhsan'ın hayatının merkezine yerleşir. Kader ve Ali İhsan, artık gizlice buluşan iki sevgilidir. Bu birliktelik, bu deneyim – adı her neyse – iki kişinin de gündelik hayatlarından kaçmasına hizmet ediyordur. Ali İhsan, babaannesinin sorumluluğundan uzaklaşıyordur; Kader de çalışma ve aile hayatından: “Kendim için bir şey yapmam gerekiyordu. Aslında bunu her zaman biliyordum. [...] sadece kendime ait olacak bir şeye ihtiyacım var. Bana ait olan bir hayata da ihtiyacım var.” (s.137) Yani özel hayata... Kader'in aradığı özel hayattır. Çünkü “...zaman kalıntısının tam mülkiyeti içinde, [...] perdelerle, örtülerle dışarıdan, bakışlardan, güneşten, komşulardan ve hatta ailenin geri kalanından saklandığı düşlenen ve süslenen özel yaşam gündelik hayata dâhil değildir” (Lefebvre, 2016b, s.137). “Özel yaşam”, insanın kendisi olmaya en çok yaklaştığı zamanları kapsar. Demek ki insanın çalışarak kazandığı yaşam, özel yaşamdır (Lefebvre, 2015b, s.78). Ancak özel yaşam genellikle hayatın tümünün çok küçük bir kısmıdır ve ona sahip olmak, Kader için gündelik hayata aykırı davranışları içerir. Kocasının dört yıl önce öldüğünü, o öldüğünden beri hiç kimseyle birlikte olmadığını Ali İhsan'a söyleme ihtiyacı duyar. Çünkü onun aklında “...birinin altına hemen böyle yatar mısınız?” gibi bir sorunun belirmesini istemiyordur (s.114). İşte bu ve benzeri pratiklerle,

Cinsel edim, toplumsal bir edim halini alır, hatta en yetkin toplumsal edim olur; buyrukları ve yasaklarıyla, baskıları ve çağrılılarıyla, açık ya da kapalı olasılıklarıyla birlikte, bütün bir toplum bu edimin içinde örülür. [...] Bir erkek ve bir kadın arasındaki aşk edimi, bir toplumu yasadışı ve gizli veçhelerine varana dek özetler; ama bu (yasal olsun ya da olmasın) gizlice ve bu toplumun dışında gerçekleştiği için böyledir. [...] bu, toplumdışı bir toplumsal edimdir. Toplumun içinde gerçekleşir ve gerektiğinde, topluma rağmen, topluma karşı gerçekleşir. (Lefebvre, 2015b, s.203)

Kader ile Ali İhsan'ın bu şekilde ve topluma rağmen kurdukları özel yaşam, babaannenin ölümüyle sona erer. Babaannesinin vasiyetini istemeyerek de olsa yerine getirmek için Ali İhsan, cenazeyi memlekete, Düzova'ya götürür. Burası güvenlik sorununun (?) yaşadığı bir yerdir ve akrabası Zeynel'e göre burada,

“aslında yapacak pek bir iş yoktur. [...] Biraz bostanlılıkla buğday tarlası vardır. O da yalnız kişinin kendisine yetecek kadardır. Zaten fazlası göze batar. Her şey bellidir burada, yiyecek miktarları da. İş olmayınca ne yaparsın, oturur çene yaparsın. Millet de öyle yapar, oturur, bütün gün çene çalar, böyle aşağı yukarı dolaşır durur.” (s.187)

Düzova, kent toplumunun ve ona özgü gündelik hayatın dışındaymış gibi görüldüğünden Ali İhsan cenaze işleri bitince hemen geri dönmez, burada epey kalır. Ancak burası kenarda da olsa kent toplumunun bir parçasıdır. Gelişinden tahminen iki hafta sonra Ali İhsan ve akrabaları akşam yemeği için yine bir akrabanın evinde toplanırlar. Hava karardıktan sonra Ali İhsan, içerideki konuşmalardan bunalarak bahçeye çıkar. Çok geçmeden polisler evi kuşatır, herkesi alıp götürürler. Evdekilerden Ziya'nın yasadışı bağlantılarının olmasından şüphelenildiği için “uzak düzen” yakına gelmiştir (s.221-228). Zira somut varlığını uzak düzen vasıtasıyla gösteren modern devletin üç veçhesi vardır: “yönetimsel ve idari; güvenlik sağlayıcı, güvenliğin güvencesi, sigorta ve teskin edici, koruyucu devlet”; üçüncü olarak da “...ordu ve silahlanma, polis ve adalet” (Lefebvre, 2015c, s.131). Daha önce belirtildiği gibi eski korkuların, yer değiştirerek varlıklarını sürdürmesi, “güvende olma” gereksinimini körükler. Güvenlik ise “...belli bir dönemden sonra kurumsal bir hal alır.” (Lefebvre, 2016b, s.56) Ali İhsan, güvenliğin kurumsallaştığı yerdedir. Ne kadar kenarına giderse gitsin, son adımında bile kent toplumundan ve gündelik hayatın kurallarından kaçamaz. Evet, romanın sonunda gündelik hayatın tamamen dışına çıkabilmiştir; ama “uzak düzen” veya “kent toplumu” öyle uygun gördüğü için.

5. Sınıfsal Vaziyetler

Herhâlde otobiyografik çıkış noktalarından dolayı, Ayhan Geçgin'in dört romanında da olay ve durumlar aynı evrende cereyan eder. Örneğin az önce gözümüze çarptığı üzere, tıpkı *Kenarda*'nın isimsiz kahramanı gibi Fikret'in ailesi de köyden kente göçmüş, o da deri atölye veya fabrikalarının bulunduğu bir semtte doğup büyümüş, onun babası da işçilikten esnaflığa geçmiştir. Keza *Son Adım*'ın Ali İhsan'ı da varlığını benzer bir geçmişe borçludur. Gerçi *Uzun Yürüyüş*'te, ka-

rakterin geçmişi hakkında bir bilgi verilmez; ama uzun yürüyüşüne başlamadan önceki yaşamı, Ali İhsan'ınkiyle neredeyse aynıdır, büyük ihtimalle geçmişi de. Nitekim Orhan Koçak'a (2017) göre:

Geçgin'in romanları, sosyolojik açıdan bakıldığında, bir sınıfsal akışkanlık eğilimini işaretler: aralarında anlatıcının babası ve dedesinin de olduğu emekçiler, bir süre başkalarının yanında çalıştıktan sonra kendi işyerlerini açmakta, bazıları tutunmakta, bazılarıysa tekrar eski konumlarına dönmektedirler. Ailenin bir kolu işverenken, bir kolu hâlâ (veya tekrar) işçidir. (s.198)

Kenarda romanındaki “Baba önce bir dokuma fabrikasında, sonra bir deri fabrikasında, bir başka kez bir silahçı dükkânında, ardından yeniden deri fabrikasında çalışmış”tır. “Dededen sonra çay ocağını devralmış”, sonra “...iki arkadaşıyla birlikte ayakkabı işine girmiş, bir fabrikaya ortak olmuş ama ortak oldukları fabrikanın sahibi paralarla kaçıp gittiğinden iş batmış”, “Taşlıbağ kaldırılıp tüm fabrikalarla dükkânlar taşınınca bir süre mahallenin yakınlarında bir yerde kahve açmış” ama bu sefer de hem sağlığı bozulduğu hem de işler kötü gittiğinden “...emekli aylığına razı” olmuştur (Geçgin, 2013, s.117). Fikret'in babası; uzun bir süre iplik fabrikasında çalıştıktan sonra bir arkadaşıyla birlikte dükkân açmış, sonra işi “tek başına sürdürmüş”; ama işi hiç büyütememiştir. “Zaten böyle bir çabası da yok”tur. “Onun için var olan düzeyi olduğu gibi sürdürmek yeterli”dir. “Ailesini geçindirebiliyor, çocukları okutabiliyor, kısaca görevlerini yerine getirebiliyor”dur. “Hastalığı artık fazla hareket etmesine izin” vermeyinceye kadar böyle sürer, “sonra dükkânı devretmek zorunda” kalır (Geçgin, 2013, s.41). *Son Adım*'daki Ali İhsan'ın dedesi vaktiyle köyünden İstanbul'a göçmüş, sonra oğluyla gelinini yanına almış, daha sonra da ustabaşılığa terfi etmiştir. Ali İhsan'ın yaşadığı daire babasının, dedesinin ve üvey babaannesinin birikimleriyle alınmıştır. Ama Ali İhsan'ın depo işçiliği yapmasından anlaşılıyor ki yılların birikimi ancak “Küçükçekmece'de, sıvaları dökülmek üzere olan beş katlı apartmanın dördüncü katında”ki “üç oda, bir salonluk” daireyi almaya yetmiştir (2015, s.16, 18, 28).

Normaldir; çünkü bu aşamadaki işçi sınıfı “günü gününe” yaşar, “para biriktirmesi olanaksız”dır. “Ücretin bütününe değilse bile bü-

yük bir kısmını” evin hanımı alır. “Erkek iyi bir koca gibi ve kadın da iyi bir ev hanımı gibi davrandığında, kadın kocasına ufak tefek zevkleri için harcayacağı küçük miktarları geri” öder. İşçilikten esnaflığa geçiş, doğal olarak küçük burjuvaziye geçiştir. Burjuva ailesi ise “... tasarruf ederek az ya da çok güvenilir, az ya da çok kârlı yatırımlar” yapabilir. “İyi Aile Babası”, bir “aile mülkü” oluşturur ve bunu “miras yoluyla” aktarır. “...ancak tecrübe burjuvanın servetinin üçüncü kuşakta eridiğini ve sadece Büyük Burjuvaziye geçişin bu felaketi engellediğini göstermiştir.” (Lefebvre, 2016b, s.46-47) Ayhan Geçgin’in anlattığı, ezkaza küçük burjuvaziye dâhil olan işçi ailelerinin büyük burjuvaziye dâhil olmaları elbette mümkün değildir ve gerçekten de servetleri, torunlara ulaşamaz. Bu servetin yalnız Ali İhsan’a, o da ev kirası ödemek zorunda kalmadığı için, faydası dokunur. Belki de bu olgudan dolayı “...Geçgin’in adamları, artık işsizi de içeren bir işçi sınıfına mensuptur” (Koçak, 2017, s.221). Bir diğer neden de kritik alanın doyma seviyesine ulaşması olabilir. *Uzun Yürüyüş*’ün isimsiz kahramanı; evini ve gündelik hayatını geride bırakmış, arzuladığı yaşama doğru yürürken bir süre surların dibinde konaklar, etraftaki oyuklardan birinde yaşayan iki kişiyle ahbablık eder. Daha önce – o zaman da evsiz olmalarına rağmen – kentsel dönüşüm nedeniyle buradan uzaklaştırılmışlar; ama çaresiz kalınca geri dönmüşlerdir. Mahalle ise “üç-beş kuruş” karşılığında boşaltılmıştır. Evsizlerden ihtiyar olanı, “Sana anlatayım,” der:

“eskiden bir adam evinden çıkar, gidip bir yer, bir köşecik, şöyle bir parça arazi, evinin direklerini çatacak bir parça toprak mutlak bulurdu. Dünya o zaman büyüktü, genişti. Yaa. Şimdi ne yapman lazım biliyon mu, tam aksini. Yerinden hiç ayrılmıycan, neredeyse oraya sıkı sıkı tutunacan. Ha böyle yapışacan. Ama bırakmıyorlar, bırakmıyorlar, seni yine bulup yine yerinden söküp atıyorlar.” (Geçgin, 2016, s.51)

Kenti, evi bellemiş bu adama kulak vermek gerekir: Kırdan kente göç kesilmemiş, kentin kenarında yeni gecekondu semtleri oluştuğça kent de büyümeye devam etmiştir. Bir zamanlar, köyden kente göçenleri kent merkezinde görmek istemeyen yerliler için, merkezin dışında inşa edilen siteler, bu sefer yeni gecekondu semtlerinin ortasında kalmıştır. Banliyöler, yeni şehir merkezleri hâline gelmiştir.

Sonraki aşama, yerlilerin kent tarafından yutulan eski banliyölerini terk edip yeni sitelere göç etmeleridir. Daha sonraki aşama, köyden kente süren göçler nedeniyle yeni gecekondu semtlerinin oluşmasıdır. Köy ile kentin fiziki dokusu tamamen bütünleşene kadar, diğer bir deyişle bütün otoyol kenarları birer yerleşim yerine dönüşene kadar sürecin devam etmesi kuvvetle muhtemeldir.

Sonuçta ise kentsel dokunun daha fazla genişleyemeyecek doygunluğa erişeceği öngörülebilir. Artık, üzerinde gecekonduların veya banliyölerin inşa edilebileceği bir kenar yoktur. Bu hem kritik alanın hem de kent toplumunun oluşturduğu medeniyetin son safhasıdır. Peki, ufukta yeni bir medeniyet mi görünmektedir? Görünüyorsa yine kentin içinden mi doğacak; kentsel devrim, kentin enkazı üzerinde mi başlayacaktır? Sadece varsayımlar üzerinden konuşulabilir. Çünkü toplumun alana yansımaları olan kent, gündelik hayatın yaşandığı yerdir ve kentin bittiği yerde gündelik hayat eleştirisi biter, “praksis” başlar. O hâlde, mevcut kent ve kent toplumunun sonu, “... toplumsal ilişkiyi üretmek ve yeniden üretmek” amacıyla yeni teorilerin oluşturulması ve uygulanması (Lefebvre, 2015b, s.246-258) için bir başlangıç noktası olabilir.

Sonuç

Bütün bu sözler tek bir soruyla boşa çıkartılabilir: “Henri Lefebvre ile Ayhan Geçgin’in ne alakası var? Biri II. Dünya Savaşı’nın ardından Fransa’da şekillenen toplumu anlatıyor; diğeri 1980’li, ‘90’lı yılların Ankara’sını, İstanbul’unu.” Evet, zaman farkı kadar iki toplum arasındaki farklar da, herhâlde büyüktür. Ancak birbiriyle hiçbir alakası olamazmış gibi görünen bu iki yazarın – bir sosyolog ve bir edebiyatçının – dertleri aslında ortaktır: Şehir. Yapılmak istenen edebiyat eleştirisiyse, Ayhan Geçgin, şehri dert edinmiş başka yazarlarla da birlikte anılabilir. Tıpkı Orhan Koçak’ın *Tehlikeli Dönüşler* (2017) adlı eserinde yaptığı gibi. Fakat amaç Ayhan Geçgin romanlarındaki karakterler vasıtasıyla şehirlilerin, şehirden neden kaçtığını anlamaya çalışmak ise gündelik hayat eleştirisine başvurmak, dolaşısıyla Geçgin’in eserlerini Lefebvre’inkiler ile karşılaştırmak gerekir.

Unutulmaması gerekir ki Lefebvre, modern dünyadaki gündelik hayatın eleştirisine girişmiştir. Evet, her toplumun modernite de-

neyimi kendine hastır; ama modern dünya, modern toplumlar gibi kapsayıcı kavramlar kullanılabildiğine göre, bir şekilde modernleşmeye başlamış toplumların, farklarının yanında ortak yanlarının da olması gerekir. Lefebvre'in eserleri ile Geçgin'inkileri birlikte okuyunca görülen, bu ortak yanlardır. Doğrudur, Lefebvre'in sözgelimi 1947'de, Fransa'daki kent yaşamı hakkında yazdıklarının aynı yıl Türkiye'de tecrübe edilen kent yaşamıyla çok da alakası olmasa gerektir. Ancak 1980'lere ve '90'lara gelindiğinde, o eski külliyattaki tespitlerin artık burası için de geçerli olduğu görülebilir.

Ayhan Geçgin her ne kadar bir kurmaca yazarıysa da romanlarında, umutsuzluktan bağımsız düşünülemez bir gerçekçilik hâkimdir. Ya geçmiş düşlendiğinde ya da çalışma hayatının elverdiği ölçüde düşlere yer vardır. Sadece çalışarak; ama şehirde çalışarak var olabilenleri anlattığından ve anlattığı şehir neredeyse bütün toplumu kapsadığından Geçgin'in romanları gündelik hayat eleştirisi için uygun bir ısınma alanıdır. Uygulama alanı, bizatihi gündelik hayattır. Lefebvre'in gözünde gündelik hayat eleştirisi hem sosyolojik saha araştırmaları için bir yöntem, hem de bir siyasi program oluşturma ön şartıdır. Zira toplumun en doğal hâli, gündelik hâlidir. Bununla beraber Geçgin gibi yazarlar mevzubahis olduğu takdirde, gündelik hayat eleştirisi edebiyat incelemeleri için de uygun bir araç olabilir.

Şimdi Ayhan Geçgin'in romanları gündelik hayat eleştirisine tâbi tutulmuş olduğuna göre, baştaki soruyu tekrar etmek gerekir: "İnsanlar neden şehir yaşamından kaçmak isterler?" Şehir yaşamı denildiğinde farkında olunarak veya olunmayarak kastedilen, şehirdeki ekonomik ve toplumsal ilişkiler tarafından belirlenen gündelik hayattır. Fakat gündelik hayat, neredeyse günün büyük bir bölümünü iş yerinde geçirmek (çalışma yaşamı) ve bir sonraki iş gününe hazır olabilmek için dinlenmekten (boş vakit) ibarettir. Özel hayatı olanlar, sınırlı bir zaman için de olsa sadece kendileri için ve sadece kendi istekleri doğrultusunda bir şeyler yapabildiklerinden, bir nebze daha şanslıdır. Bu sayede bir mesleğin erbabı olarak tanımlanmaktan uzaklaşıp, kendileri olmaya yaklaşabilirler. Ama sadece yaklaşabilirler. Çünkü çok geçmeden tekrar işbaşı yapmaları gerekecektir. Ayhan Geçgin romanlarındaki başkarakterler ise çalışma

yaşamına dâhil olmadan, yani maddî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için zamanlarının ve emeklerinin epey büyük bir kısmını kiralama- dan, sadece kendileri olarak yaşayabilmenin gayretindedirler. Bazen bilinçli, bazen bilinçsizdirler ve ancak belli bir yere kadar kaçabilir- ler. Yani Geçgin'in romanlarından hareketle söylenebilir ki insanlar, kendileri olabilmek için şehir hayatından kaçarlardı. Ne var ki bu he- defe zaman zaman yaklaşabilseler de, asla ulaşamazlardı.

Peki, insanların gündelik hayatı aşmalarının, sadece kendileri olarak var olabilmelerinin bir yolu yok mudur? Gerek Lefebvre'den gerekse Geçgin'den anlaşıldığı kadarıyla hayır, yoktur. Zira şehir ya- şamı veya gündelik hayat, mevcut hâliyle, para kazanmak üzerine kuruludur. Para kazanmak zorunda olanların, gündelik hayatı aşma- ları mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, tıpkı deri atölyesinde çalışan bir işçi gibi, bir akademisyenin de çalışmak için var olduğu, var olmak için çalışmak zorunda olduğu görülür. Aralarındaki tek fark, gündelik hayatlarının niteliğidir. Kentsel alanın sürekli genişle- mesinin ve barındırdığı nüfusa bu hâliyle bile dar gelmesinin sonu- cunda kent, toplum ve gündelik hayat ileride, çeşitli şekillerde deği- şebilir. Ama eldeki verilerden hareketle kesin bir yargıda bulunmak için henüz erkendir.

KAYNAKÇA

Geçgin, A. (2013). *Gençlik Düşü*. İstanbul: Metis.

_____. (2013). *Kenarda*. İstanbul: Metis.

_____. (2015). *Son Adım*. İstanbul: Metis.

_____. (2016). *Uzun Yürüyüş*. İstanbul: Metis.

Lefebvre, H. (2015a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.

_____. (2015b). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II – Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.

_____. (2015c). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III – Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-Felsefesi)*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.

_____. (2016a). *Şehir Hakkı*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.

_____. (2016b) *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Işın Gürbüz (Çev.). İstanbul: Metis.

_____. (2017). *Kentsel Devrim*. Selim Sezer (Çev.). İstanbul: Sel.

Koçak, O. (2017). *Tehlikeli Dönüşler*. İstanbul: Metis.

Veblen, T.B. (2015). *Aylak Sınıfın Teorisi: Kurumların İktisadi İncelemesi*. Eren Kırmızıaltın ve Hüsnü Bilir (Çev.). Ankara: Heretik.